

לשוננו לעם

עורך: מ' בר־אשר

מתוך

כרך מ-מא, תש"ן

קובץ לשנת הלשון

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אלישע קימרון

הלשון העברית של מגילות מדבר יהודה

המגילות

בשנת 1947 גילו בדווים במערה שליד קומראן שלחוף ים המלח שבע מגילות כתובות בכתב עברי. בעקבות התגלית נערכו חיפושים במערות שבמקום, ונתגלו מגילות רבות נוספות. המגילות וקטעי המגילות כוללות ספרי מקרא, יצירות כיתתיות ועוד סוגי ספרות. מוסכם על דעת רוב המלומדים, כי הכתבים השתייכו לבני כת האיסיים, אחת מכיתות היהדות של שלהי ימי הבית השני. זמנם של הכתבים הכיתתיים 150 לפה"ס עד 70 לספירה בקירוב. כמה מכתבי-היד המקראיים הועתקו בתקופה קדומה יותר. גדולה ביותר היא תרומת הממצא לידיעותינו בתחומים שונים ובהם תחום הלשון. הרי הכתבים האלה הם הנציג העיקרי של הספרות העברית שנכתבה בתקופה זו. עד גילוי המגילות הגיע אלינו רק מעט שבמעט מן הספרות העברית שנכתבה בתקופה שבין חתימת המקרא לימי המשנה. רוב המגילות כבר פורסמו, אבל מקצת המגילות (בהן יצירות חשובות מאוד) עדיין נתונות בשלבי שחזור ופענוח. אף עדיין חסרים אנו מהדורה כוללת מעודכנת ומדויקת של כל המגילות שפורסמו.

לשון המגילות

במה מתייחדת לשון המגילות? המעיין במגילות לסוגיהן יפגוש תופעות לשון, שאינן ידועות ממקורותינו הקדומים, כגון המקרא והמשנה, ושאינן כמובן כדוגמתן בעברית של ימינו. להלן נעמוד על כמה ממאפייניה של הלשון הזאת.

על כתיב

התופעה הבולטת ביותר היא השימוש בכתיב מלא וי"ו. הוי"ו משמשת בעקיבות מפליאה לציון התנועות u, o. אפילו מלים, שבימינו נכתבות בכתיב חסר וי"ו, כתובות במגילות בכתיב מלא, כגון: מושה, אהרון, כוהן,

קודשים, כול. הו"ו לציון התנועות הללו נסמכת גם לאל"ף נחה (לפניה או לאחריה), כגון: **רואש, ראוש** (וגם **רוש**); **יאמר, יאומר** (וגם **יומר**); **זואת, זאות** (וגם **זות**). כיוצא בזה המלים כה, פה, פרה, פרה, פרה, פרה, פרה, פרה (השווה פו יחזקאל מ, י), **פרעה** (וגם **פרעו**).

החוקרים נחלקו בפירוש הכתיבים המיוחדים הללו. יש סבורים שהם משקפים הגייה מיוחדת; יש סבורים שהם מכוונים בעיקרם למנוע קריאה על דרך הארמית (הכתיב **לוא** מונע קריאה לָא); ויש סבורים שאין כאן אלא סניף של שיטת הכתיב המלא וי"ו המטילה וי"ו לסימון תנועות מגוון o (u) גם ליד אל"ף נחה או ה"א שבמלים מעין המלים שנזכרו למעלה.

ענייני הגייה

סופרי המגילות התקשו בהגיית עיצורי הגרון והלוע (אהח"ע). עדים לכך כתיבים מעין **יקוב** (במקום **יעקב**), **להפץ** (במקום **לחפץ**), **הבחרה** (במקום **אבחרה** – עתיד מֵאָרֶךְ של בניין קל, גוף המדבר), **באו, בוו** (במקום **באו**; נהגה בקירוב **bawu**).

העיצורים יו"ד ווי"ו עשויים לאבד את עיצוריותם בבואם לאחר תנועה (או בין שתי תנועות). מעידים על כך חילופי כתיב במלים מעין **ראוי** שאתה מוצא בה ליד הכתיב המקובל את הכתיבים **ראואי** (נהגה בקירוב **rauī**), **ראו** (נהגה בקירוב **rau**). המלה **גויים** כתובה לפעמים **גואים**, כתיב המכוון להגייה מעין **goim** ללא יו"ד עיצורית.

על מערכת התנועות אנו למדים בעיקר מן הכתיב המלא וי"ו. והנה במלים **עָאז, וכיו"ב** אתה מוצא במגילות וי"ו בהברה הראשונה: **עוּזוּ**. מה באה וי"ו זו ללמדנו? כבר בראשית המחקר המשווה של הלשונות השמיות שוער כי צורתן המקורית של מלים מעין אלו היה **quttul** בשתי תנועות **u**. בעברית השתנתה התנועה הראשונה הבלתי מוטעמת לחיריק בתהליך של היבדלות (פרישה מן הדמיון – דיסמילציה, השווה ראש, ראשון < ראשון וכן חוץ, חוצון < חיצון). חוק ההיבדלות שפעל במלים הללו בעברית המקראית הקדומה לא פעל בהן בלשון המגילות, והרי לך צורות קדומות שנשתמרו דווקא בדיאלקט שתיעודו מאוחר!

ונחתום את דיוננו בענייני הגייה בציון העובדה, כי במלים רבות אתה מוצא וי"ו במגילות כנגד שָׁא בעברית המקראית, כגון: **פורת** (= פָּרַת נהר

פרת"), **יכתובני** (כנגד **יכתבני**). אף כאן הכתיב במגילות משקף את הצורה הקדומה של המלה, כפי שמלמדת ההשוואה אל הלשונות השמיות.

ענייני תצורה

עיקר ייחודה של לשון המגילות ניכר בתצורה. מערכות דקדוקיות שלמות בלשון המגילות נבדלות מאחיותיהן שבמקורות אחרים של העברית. טול את מערכת הכינויים ותמצא צורות מיוחדות המסתיימות בה"א: **הואה** (=הוא), **היאה** (=היא), **אתמה** (=אתם), כתבתמה (=כתבתם), **מלכיהמה** (=מלכיהם). הצורות **הואה**, **היאה** הן צורות קדומות מאוד ויש כיוצא בהן בערבית ובאוגריתית (לשון שמית קדומה שהייתה מדוברת באזור לדקיא בסוריה). צורות מעין **אתמה** וכו' נוהגות עד היום בפי עדת השומרונים בקריאת התורה.

אתה מוצא צורות פועל מעין **יכתבו**, **כתובו** (במקום **יכתבו**, **כתבו**). במגילות אלה הן הצורות הרגילות, ואילו במקרא הן מיוחדות, כידוע, למעמד של הפסק. ולבסוף נציין, כי המגילות יודעות צורות עתיד **מארך** מעין **אכתבה** – בגוף ראשון ועתיד מקוצר מעין **יקם** (כנגד יקים) **יעש** (כנגד יעשה) – בגוף השני והשלישי. כידוע צורות אלה אפייניות גם למקרא ונדירות מאוד בלשון חכמים. אבל במגילות נעשה בצורות האלה שימוש מיוחד: הצורות המוארכות בגוף ראשון והצורות המקוצרות בגוף השני והשלישי משמשות ככלל כשמצטרפת וי"ו החיבור אל צורת העתיד. כללי השימוש המיוחדים למגילות יש בהם כדי להעיד על איתלות בלשון, גם בלשון המקרא וגם בלשון חכמים.

מן התחביר

נציין שתיים מתופעות התחביר המיוחדות למגילות: השימוש המרובה במבנה **היה + בינוני** לציון פעולה ממושכת, מנהג וכיו"ב. שימוש זה נדיר בספרי המקרא הקדומים ונפוץ יותר בספרים המאוחרים. הוא אפייני ללשון חכמים ולארמית. בעברית של ימינו נמצא שימוש בצורת מקור לציון איסור או שלילת האפשרות, כגון **"אין לעשן באוטובוס"**, **"אין להניח ש..."**. בעברית העתיקה המבנה הזה אפייני רק לטקסטים שנכתבו בימי הבית השני (בספרות הבית

הראשון ובספרות התנאים כמעט אין למצוא; ראה מילון בן-יהודה כרך א' עמוד 191). במגילות מדבר יהודה השימוש הזה בצורת המקור שכיח יותר מבכל חטיבה אחרת של העברית. אתה מוצא אותו הן בשלילה ("אין לעשות", "לא לעשות") הן בחיוב ("לעשות"), לציון היתר או איסור שנושאו סתמי. למשל: במגילת סרך היחד ט' 16 נאמר: "ואשר לוא להוכיח ולהתרובב עם אנשי השחת". בכתב־יד אחר של אותה היצירה מובא האיסור הזה בלשון מקבילה: "ואשר לא יוכיח איש ולא יתרובב עם אנשי השחת".

על אוצר המלים

מילון המגילות דומה למילון המקראי. רוב רובן של המלים שבמגילות מופיעות במקרא, ואפילו צירופים וביטויים מקראיים שלמים מובאים בספרות הכת. במיוחד רבה הקרבה אל אוצר המלים של ספרי המקרא שנכתבו בימי הבית השני. נפרש את דברינו: ספרי המקרא המאוחרים משתמשים לפעמים במלים משלהם כנגד מלים האפייניות לספרי המקרא הקדומים, כגון מלכות לעומת ממלכה. במקרים מעין אלו תעדיף לשון המגילות את המלה שבספרי המקרא המאוחרים. אף-על-פי-כן נמצאו במגילות מאות מלים ויסודות מילוניים שאינם במקרא, מהם ידועים מלשון חכמים ומהם חדשים. הרי מספר דוגמות:

המלה **סָרַךְ** נפוצה מאוד בכתבי הכת, ופירושה "מערך בשורה, חוק" וכיו"ב (אף נמצאה צורת פועל משורש זה). המלה ידועה מן הארמית, ואפשר שממנה נשאלה ללשון המגילות. דוגמה שנייה: המלה **פָּשַׁר** נפוצה אף היא במגילות ומציינת פתרון של נבואה או חלום. לפי השקפת הכת יש בנבואה רזים המכוונים לתולדות הכת. פרטי התגשמותם של הרזים האלה טעונים גילוי ופתרון (כלומר התרה ופישור). המלה מופיעה פעם אחת במקרא (קהלת ה, א), וידועה מן הארמית ומן האכדית. דוגמה אחרונה: המלה **נחשיר** מופיעה שלוש פעמים באחת מן המגילות הכיתיות המתארת את המלחמה העתידה בין בני אור ובין בני חושך. המלה מציינת טבח המוני. זוהי מלה פרסית שמשמעה "ציד". היא ציינה את הקטל ההמוני שהיו מלכי פרס עושים בחיות הניצודות בפרדסיהם, ובהשאלה ציינה את הטבח באויבים. המלה נמצאת בארמית – אונקלוס תרגם את תוארו של

עשו "איש ידע ציד" (בראשית כה, כז) – גבר נחשירכן. מן הסתם חדרה המלה לעברית בתיווך הארמית.

במילון המגילות יש סיוע רב למילון המקראי ולפרשנות המקרא. יש מלים שמשמעותן סתומה במקרא וברורה בלשון המגילות. למשל: המקרא אינו מתאר את הכידון, אך יש מסורת פרשנית מתמשכת שהכידון הוא מין כלי הטלה, מין רומח. במגילות יש תיאור מפורט של הכידון, וממנו נלמד שהוא חרב פיפיות ישרה. מתברר שכך הדבר אף במקרא. דוגמה נוספת: המלה יֻקָּם במקרא תואר הפועל היא (= "ביום", בניגוד אל "בלילה"). מקובל לראות במ"ם השנייה סופית לציון תואר הפועל כמו המ"ם שבמלים יֻקָּם, דוּקָם וכיו"ב. אמנם נמצא במקרא יֻקָּם גם כשם עצם: ירמיה לג, כ "ולבלתי היות יומם ולילה בעתם" (וראה עוד במדבר ט, כא), אך רוב המילונאים התעלמו מן השימוש הזה, ויש שהציעו לתקן את הטקסט. במגילות נמצאה המלה ביידוע: **היומם**. ומכאן ראייה, שכבר בזמן קדום שימשה המלה כשם-עצם (במילון בן-יהודה מובא השימוש בצורה הַיּוֹמָם מספרות ימי הביניים). **יומם** נבדלה מ**יום** בכך שלא כללה את הלילה, בדומה למלה יָמָם (יממא) בארמית. מכאן מובן נוסח התורה השומרוני לבראשית ח, כב "ויומם ולילה" כנגד "יום ולילה" בנוסח המסורה.

מוצאה של לשון המגילות

גדולי החוקרים של הלשון העברית בדורנו נתעצמו בשאלת מוצאה של לשון המגילות וזיקתה ללשון המקרא וללשון חכמים. רובם סבורים כי כותבי המגילות ניסו לחקות את לשון המקרא, אולם לא שלטו בה די הצורך והושפעו מלשונם המדוברת, שהייתה דומה ללשון חכמים, ומן הארמית. לשון המגילות היא לדעתם מעין תערובת של הלשונות הללו. הדעה הזאת יש לה ביסוס במילון ובפרזיולוגיה, אולם, כפי שראינו, אין היא מתיישבת עם הדקדוק של לשון המגילות. דקדוק זה שונה הן מדקדוק לשון המקרא המוכר לנו והן מדקדוק לשון חכמים, והוא משקף לשון עצמאית. ללשון עצמאית זו נודעת חשיבות מיוחדת בחקר העברית, מפני שזמנה ומקומה ידועים. זוהי לשון שתעודותיה הגיעו אלינו כפי שיצאו מידי סופרים שדיברו בה, שלא כלשון המקרא וכלשון חכמים שהגיעו אלינו לאחר שהעתיקו מדור לדור.